

DI SAIT VO LUSÉRN appuntamento della minoranza cimbra di Luserna

A cura dell'ufficio pubblicità
del quotidiano Trentino

Liliana Segre: nimmarr mear asó eppaz

Di Liliana Segre iz a belesa politikerin un iz gekhennt in gántz Beleschlánt z'soina ummana von biane boda hám úbarlebet in Olocausto. Di Segre iz gebortet 'z djar 1930 atz 10 von herbestmánat a Milán bose hatt gelebet pitt soin vatar, Alberto Segre, un soine non. Soi muatar iz gestorbet benn di Liliana hatt njánka gehatt kompirt a djar.

Di famildja vodar Liliana iz gest laica un 'z diarnle hatt darvêrt z'soina a jüdin lai benn in Beleschlánt soinda auzkhennt di ledji razziali von djar 1938 un si iz khent vortgetribet vodar schual bose hatt studjart.

Benn di persekuziõng von belesan juden izzese gemacht birsar, 'z djar 43, dar tatta vodar Liliana hatt detzidart zo lugàra soi tochtar kan tschelln boden hám geholft, nützante valse dokuménnt. Spetar però di taütschan soldàn hám ágeheft zo kontrolàra pezzar di dokuménnt von laüt un alóra dar Alberto Segre hatt vorstánt ke sa soin neméar gest sichar. 'Z diarnle hatt alóra bidar gesek soin vatar atz 10 von kristmáat, benn sa hám provàrt zo vonkiana in Svizzerà; atn konfi soinsa però khent augehaltet un inngespèrrt, vornahì a Varese, spetar a Como, un an lestn a Milán.

Atz 30 von kristmáat von djar 1944, benn si hatt gehatt lai 13 djar, di Liliana Segre izzese gevuntet attnan trèno boda iz partirt von binario 21 vodar statziõng vo Milán un hattze gevüart in kámpo vo concentramento vo Auschwitz-Birkenau.

A bötta gerifft 'z diarnle hatt gesek vor da lest bötta soin tatta, boda iz khent getötet biane máat spetar.

A Auschwitz di Liliana hatt gemocht arbatn tage un nacht in a fabrika vo munitziõng pinn ándre simmhundart baibar un diarnen vor mear baz a djar. Di Liliana gedenkht no haüt biavl si hatt gepainegest sèmm: benn si hatt gemocht stian nakhant in fila vor di seletziõng, 'z gerüsta pinn striavan, dar hummar, dar gel stèrn, di laüs un di kelte. Allz ditza iz gánt vürsenn fin in hochnach von djar 45, benn di natzistn hám detzidart zo vüara alle di pridjoniarn in Taütschlánt umbróm 'z soinda gest ná zo riva di Rüss.

Liliana Segre
un soi tatta

In earst von madjo von djar 1945 di Liliana Segre iz khent gelatt gian benn da Roat Armata iz gerifft attn kámpo vo Malchov boda si un ándre laüt soin gest khent gevüart.

Von 776 belesan khindar boda hám gehatt mindar baz 14 djar un boda soin khent gevüart in di kemp vo concentramento, lai di Liliana un ándre 24 khindar hám úbarlebet.

Haüt di Segre khempft kontro in diskriminaziõng un vor ditza alle tage vängke an hauf drohungen. Atz 7 von bintmáat dar prefetto vo Milán hatt asó detzidart zo legase untar skórta. Ditza iz però eppaz boda haüt mochat nêtt vürkhemmen un di laüt boda aukhón in a guatz mensch azpe di Liliana Segre un boda haltz letz di ándarn soinz zniechte laüt bode bill speràrn bartn soin hërta mindar in di zukunfft.

E.v.K.

Loavan: eppaz guatz vor laip un seal

Zo heva á, gibez lai zuar: i un dar spòrt soin nia gest sovl tschelle. Alz djungar pua, ka schual, vorda hatt ágeheft di ur vo spòrt, hánne gemacht fenta z'soina kránkh. Balda iz gest schümma béttar, únsar profesór hattaz hërta gevüart zo loava auzzalt. Da earst bötta, hattzmar parirt z'stèrba: 'z izmar neméar khent dar atn, i pinn gest allar bobágl vo gesbitza un pinne hërta bohintart. Darná, hánne gehatt bea in schínkh vor drai tang. Spetar, a fórtza zo loava, iz gánt eppaz pezzar, ma gearn hánne nia gelóft. Verte di schual, hattzmar njánka parirt soin bar zo habamar hintargelatt vor hërta ditza gepainega. 'Z iz nêtt sovl bide hettat gemacht khumman spòrt: i pinn liabar gánt zo sbimma odar au pa pèrge, ma zo loava njánka in an entrüam. Lai dõpo laureart, allz in an stroach, izmar khent dar lust zo loava. A tschell dar moinen iz gánt zo loava quàse alle tage un hattmar hërta zuargeredet zoa azze gea pitt imen, un asó hánne getánt. Hevan bidar á, dõpo sovl djar, iz gest mèchte sber, ma moi tschell hattmar gemacht khummana gech, seánka azze hán gelóft vil lesegar baz er, un asó, laise laise, 'z gelóava hattmar ágeheft zo gevàlla, sovl ke i hán nia bidar augehóart. In moín pestn zaitn, pinne gánt zo loava zboa, drai vert atti boch. I hán sinamáì gelóft drai halbe maratón, leganteda hërta eppaz mindar baz zboa urn. Est hánne 52 djar un gea zo loava opp un zuar a bötta atti boch, vor an ur odar mearar, saiz pan summar, saiz in pon von bintar. Moi dokhtur khütt ke i hán 'z hertz vonan loavar, un ditza machtme höarn prõpio stoltz. Ma loavan iz nêtt lai guat vor in laip, ma vor 'z hirn o. In moinar arbat - i mach in úbarsetzar - khintzmar vür vil vert

zo intzampàra in daz sèll maladírate bort bodamar prõprio nêtt bill khemmen in sint. Alóra legemar á di schua, spèrr au di tür un gea zo loava, un vorda di khear iz vèrte, iz sichar ke, allz in an stroach, izmar khent in sint prõprio daz sèll bort bodamar hatt gemenglt. Balde pinn nervósat, zorne odar nidargeslakk, geade zo loava un darná di bèlt iz bidar a pòst. Balde hán an problèma, geade zo loava un vinn hërta a solutziõng. Únsar hoachebene iz ideál zo loava: 'z soinda sovl begela boda gian au un nidar pa bisan un beldar, ma nia kartza stikhl. Loavan asó iz lüstegar un gesüntar, ombróm 'z izta mearar békslom alz atti pónegen beng vo dar ebene. Aníaglaz mage loavan un iz nia kartza spet zo heva á. Lai berda hatt problèma pinn schínkh, pinn khnia, pinn rukkn odar pinn hertz schóllatzen ren pinn dokhtur. Daz bichtegarste, allz ummaz, iz hevan á laise laise, ána zo úbartráiba, gebante in laip di zait zo gebenase. Balamáng aniaglaz bart vennen di begela boden gevàlln daz peste un in djüst ritmo zoa nêtt zo darmüadase kartza vil. Ma tarftze höarn frai zo loava balma hatt lust. Lai asó 'z gelóava macht luste un khostet biane fadige, ándarst khintz z'soina an ándra arbat boda macht stress. Disa iz di resõng ombróm vil laüt boda hevan á zo loava, höarn au dõpo biane zait.

Paolo

Vor zboa auzlegom boda spèrrn, drai tüan offe

Pittn Ándarhailegen dar Dokumentationszentrum Lusérn, azpe alle djar, hatt augespèrrt soine auzlegom. In dise simm máat in musèo soinda inngánt mearar baz zbólftausankh laüt; vo dise, 1.587 hám gemak höarn a relatiõng úbar Lusérn, soine burtzan, soi stòrdja un soi kultúr; alle dise soin khennt gevüart in Haus von Prúkk o, un epparümaz hatt gesek di Pinakotèk Rheo Martin Pedrazza o. Vo dise, achtza gruppi boda soin zuarkhennt hám gehatt

alz muatarzung da taütsch zung: achte soin khennt vo dar provintz vo Poatzan, sibane von Taütschlánt un drai von Ósteraich. Von zbólftausankh laüt, driatausankh soinz gest khindar boda hám nicht gezalt un 1.780 hám gehatt di Guest Card Trentino.

Ma vor a stadjõng boda rift, an ándra boróatetze zo tüana offe, un asó sebar bazta bart opfarn dar musèo vo Lusérn an ándarz djar. Di auzlegom boda bartn

khemmen gemacht bartn soin drai un alle drai bartn hám eppaz bodase bart pintn: 'z lem atti Alpen. Da earst bart zoang bia di laüt von Alpen hám augemacht soine haüsar; zo tüana ditza bartnda soin zboa bichtege arkitètt azpe dar Festi (TN) un dar Aspesi (FI) boda, pittar hille vo mearare istituziõng, azpe di università vo Firenze, bartn boróatn di auzlegom. D'ándar bart gedenkhan an groazan fotógráfo, Flavio Faganello, boda hatt abegenump pitt soin

fotoaparát 'z lem von laüt von pèrng. Da lest bart ren von gróazarste un stercharste vich

boda di laüt von pèrng magatn bokhennen in pa balt: dar per. Alle dise auzlegom bartn offetüan

an ándarz djar, menta von Oastarn, atz draitzane von abrel (aprile).

Istituto Cimbro
Kulturinstitut Lusérn
Tel. 0464-78.96.45
info@kil.lusern.it
www.istitutocimbro.it

Bichtege schraibar: di prüadar Strugatsky

Bele soinz di earstn sachandar bodaz khemmen in sint azma redet vo "fantascienza"? Miar khemmemar in sint di stèrnschiff odar di lasersbèrtar vo Star Wars, dar kompiüter Hal von film vo Kubrik odar di búrm vo Dune. Sichar squàse niamat, da in Beleschlánt odar in ándre stattn aft disa saít vodar bèlt, bart rispündarn ke daz earst sachan boden khinnt in sint soinz zboa prüadar, Arkady un Boris Strugatsky.

Azze machat da gelàichege vorsch durch in Russia di sachandar gianatn ándarst. Durch sèmm, vor alle, di libadar von prüadar Strugatsky soin bichtegar un gevàlln mearar baz alle di ándarn arbatn vo "fantascienza" gilekk panándar.

Ma umbróm durch sèmm soinsa gikhennt asó vil un da kan ús bintsche nicht?

Zo magaz vorstian mochtma khón ke se hám geschribet soine libadar in da sèll zait boda George Orwell hatt girüaft "Cold War" ("Khaltz Kriage" "Guerra Fredda") un di prüadar Strugatsky, lebante durch in Urss, beratn nêtt gest asó frai zo schraiba allz daz sèll bosa hebatn gibóllt. Sa soin gest guat zo tüanaz gelàich, lugàrante bazza hám pensart in di stòrdje asó nidar tiaf ke di sèllnen boda hám gimocht zornirn baz auzzodrukha un baz nêtt, soin nia gest guat zo venna eppaz vordrent zo magaze kondanàrn. Vil vert hámza gimocht hakhan

tókkla stòrdje vor di "tschensúra" ma di zboa prüadar soin hërta gest guat nêtt zo khemma gizoaget azpe khempfar von redjime. Asó soinsase inngirüdet in a strámbata positziõng, sa hám asó givolget in redjime ke sa hám nêtt gimak khemmen vorkhoaft da kan ús azpe "martiri" vodar Fraihait un darná hámza nêtt givolget ginúmna zo khemma auzginützt azpe propagánda vor in redjime boda hatt gischafft in Urss. Asó soine libadar soin gistánt gidrukht un auzgètt lai durch sèmm. Eppaz iz gibésklt 'z djar 1980 balda dar redjista Andrey Tarkovsky hatt givintzart an preis a Cannes pinn film "Stalker", ginump vonan libar von prüadar Strugatsky. Vo sèmm vür soinda khennt auzgètt in Beleschlánt lai 9 libadar. Dar lest iz khennt gidrukht 'z djar 1989 un dena, vor ándre 30 djar, bidar nicht izta khennt úbarsetzt. Sidar 'z djar 2016 durch in Russia soinsa ná zo lega panándar un zo drukha da gántz arbat von prüadar Strugatsky asó azpesase hám gischribet se, ena alle di tschensüre gibóllt von redjime von Urss. Disa groaz arbat hatt inngivánk di khlumman verlagen von Beleschlánt o un asó hámza bidar ágiheft zo úbarlegase belesch un auzzodrukhas. Dar lest libar hoazt "La chiocciola sul pendio" von "Carbonio editore".

Rodolfo

